

DIÓS-GYŐR VÁRA.

R É G É S Z E T - T Ö R T É N E L M I T A N U L M Á N Y .

Irta

KANDRA KABOS,

a hazai műemlékek ideiglenes bizottságának kültagja.

Az mi az Dios Győr Allapotiat illeti mint kezdgiem irasom azt sem tudom, nem lehetven oly kemény magyar zűv, ki annak zep épületinek puztulasara fordulasan meg nem izonodnek és zomorkodnek, mely Feiedelmi epületnek en földünkön massat nemis lattam.
Melith Péter.

(Diósgyőr őskori földvár. Második Visegrád. Király-kútja. Mária királyné mogyorófája. Vetélytársának jobb sorsa. Magyar Sveicz. A romok jövője.)

Hazánk regényes helyeinek egyik legnagyobbyszerűje a pompás *diósgyőri völgy*, mely külföldön gazdagon gyümölcsöző tőkét képviselne, itt majdnem csak a szomszédvidékiek előtt ismeretes.

De ez nem mindenkor volt így. E völgy egyik pontját már a hun-avar vérrokonok tapintatos választása (ha nem még a korábbi időké) földvárul szemelte volt ki. Mint östelep-hely népeket láthatott emelkedni és süllyedni, míg *palánkvárában* Böngér fia a honfoglalás korszakában felüté sátrait. E hely a Borsokat uralván századokon át, végre királynéi birtok lett.

És ekkor élte fénykorát. A művészetek korában pompaszerető királyaink által kéj-palotává varázsoltatván, Diósgyőr a fellegvárával büszkélkedő Visegrádnak szerencsés vetélytársa lön. És nem csupán a hon színe-javát látá idesietni; de a külföld által is látogatott vala.

A lovagias nagy Lajosok és Mátyások bejárják a Bükkhegységnek tudósokban gazdag monostorait, királyi harsonák riasztják fel ezen rengetegek vadait és: *a király kútja, Mária, a királyasszony mogyorófája, rózsa-ligete* stb. maiglan várják a rege-költőt, ki történeteket énekével megörökítse. Diósgyőr nem mellékesen osztozik Visegráddal az előnyben, hogy a nemzeti nagyságnak akkor világszerte csodált tüneményét: a *fényt és hatalmat*, mint a harmatsöpp az ég azúráját, egy kis pontban feltüntesse.

És épen azért csak sajnálnunk lehet, hogy míg Visegrádnak merész tornyai lassan bár, de emelkednek, hogy a nemzet a legnemesebb keblű királynénak egy emlékekben gazdag várlakot ajánlhasson föl szórakozóhelyül: addig Diósgyőr romokban marad és a szép Erzsébetek és Beatrixok utódának, a *legelső magyar asszonynak* alig ha adatik valaha, hogy ennek szellős ormairól a magyar Sveicz szépségeiben gyönyörködhessék. Azonban

legalább örökíttessenek meg e romok, mielőtt végkép eltűnnének, és szóljanak, tájékozzanak a nagy multról, mely a jelen bizonytalanságainak közepette csak biztató és megnyugtató lehet!

Ezen tekintetek lebegtek lelkem előtt, midőn e tisztes régiség első látása alkalmával már eltökélém emlékeit összegyűjteni, a romok megvilágítását és értelmezését megkísérteni, hogy még akkor is fenálljon annak emléke, midőn az enyészet kövein megkettőztetett munkáját már bevégezte.

DIÓS-GYÖR MINT ERŐD.

I.

(A győr név eredetéről. Várunk az avar vagy magyar előkorból származik-e? Átalakulásai. Királyi kézben. Noggeur és Nagyvár. Castrum nouum.)

Tekintélyes íróink szerint a győr név¹ származásában egészen a történetírás előtti kor határáig, a hun-avarok messzeeső századáiig vihető vissza.

Mily nagy idők, mily ősemlékek (s ha magam rá tudnám szólni) mily könnyű mód végezni s nehézség nélkül átesni a legnehezebben! De napjainkban a történetírási kritika és méltán! nem hagyja megrovás nélkül a régibb iskola eljárását, mely játszott a századokkal és népszerű föltevéseitől szándékosan minden kétséget elzárt.

És csakugyan az avar-származási nézethez annak homályossága és nehezen áthidalhatósága miatt könnyen férhet kétkedés, aminek nyoma van íróinknál is. Mert míg Bartal határozottan ilyen várkún eredetű gyűrű-vár (Rhing) emlékét látja föntartva Diósgyőr nevében is² és követői egy távolabbi «tatár árka» nevű helynévben egyik gyűrűzetére, erősítési övére is rámutatnak,³ addig mások dr. Ipolyi Arnolddal óvatosabban csak lehetőségét vitatják annak, hogy a *Győr helynév a hunavar⁴ vagy várkun telepek korába vezethet fel*, ezen várkun rokon népségeinknek levén sajátja a *Győrnek*, idegen írók által Rhingnek, azaz *Gyűrűnek* nevezett köralakú földvárak és táborkerítések alkotása. Fönmarad ugyanis szerintök még mindig a lehetőség, hogy *helynevünk* a benne kifejezett gyűrű alakú alkotmányával együtt utóbb bevándorlott őseinktől származik, kiknek földvárai valamint többnyire györöknek neveztettek, úgy az Avarok vagy Várkunok Ringjeihez hasonlóak s velök azonosak is lehettek.

Önmagát vitassa meg és döntse el tehát e kérdés, mely mindkét kezével valószínű igazságot mutat! Ennek céljából részrehajlás nélkül kell a *pro és contra* okokat megbirálnunk.

¹ Régiesen írva: Geur, Geuru, Gewr, Geor, Gevor. Amint okmánygyűjteményeinkből meggyőződhetünk, Győr személy- sőt nemzetségnév is volt, mi (ha a Győrben annak építészeti sajátja van megörökítve) fontos következtetésekre fog vezetni.

² Az avar erődtésekről szólva . . . Ne itaque credas cum Varchunis Rhingos quoque periisse, unius tibi memoriam in provincia Borsodiensi nunc admodum resuscitavimus, — úgymond koszorús munkájában: Histor. Stat. Jurisque Publ. Hung. I. köt. 130. l.

³ Fényes Elek: Magyarorsz. Geographiai Szótára I. köt. 263. l.

⁴ Ipolyi Arnold: A kunok bél-háromkúti apátsága (Archaeologiai Közlemények VI. füz. 7. l. és Heves vármegye régészeti leírása, kisebb munkái I. köt. 488. l.)

Annyi bizonyos, hogy a régészeti nyomok inkább az avar eredet mellett bizonyítanak, mint ellene. Ennek kedvez egy helyi körülmény is a többi között.

A Büknek tulsó részén ugyanis, hol a *Hangony vize* Borsodnak határt szab, nem nagy távolban Diósgyőrtől, egy helység maiglan *Várkony*nak neveztetik, már pedig az ily nevezetek tekintélyes helynyomozók szerint az egykori várkun telepekre figyelmeztetnek.¹

Ezen figyelmeztetésnek engedve, vessünk egy futó pillantást az avar erődítés egyik bámulatos művére: a *Csörsz árkára*. Ez, amint a borsodi *Ároktőnél* a Tisza mellől kiindul, elmosódott északnyugati irányát nem sokáig tartja meg; hanem még azon határban megtörik, illetőleg két ágra szakad, és míg egyik ágát Hevesmegyén át, a Jászságot is érintve Valkóig és talán tovább is terjeszti, a másik karját jobbra Borsodon keresztül nyújtja ki a Bük mentében egész *Sajó-Szent-Péterig*.²

És ezzel Győrünk régisége, eredete és neve egyiránt megfejtve állana előttünk, föltételezve, hogy a mondott Csörsz-árokféle erőd-vonal Nagymihály és Gelejtől, ameddig még szemmel tartható, irányától eltérve, *Cserépfalunak* tart³ és innét hegyen-völgyön keresztül Diósgyőr érintésével nyulik a Sajóhoz.

És ilyen állítás létez. De e részben aligha nem téved a jászkúnok érdemes történetírója.⁴ A *Csörsz-árok* ugyanis mindenütt a *Bükhegység* lábánál, irányát nem változtatva és a hegy-ségbe nem hatolva be, halad. Ezen állítást én azon okból merem kockáztatni, mivel a mondottam részen Csörsz-árokkal dülő-névben, vagy létező árokban véges-végig találkozunk.⁵

Egy kedvező körülmény azonban még mindig fönmarad és ez Győrünknek közelsége a mondott bük-aljai Csörsz-árokhöz. Ennélfogva a régészeti tapasztalatokhoz képest nem valószínűtlen, hogy várunk, habár a nagy avar erődítésbe nem esett is bele, attól oldalt elmaradván, mégis ez óriási védműnek egyik külső gyűrűje vagy őrszeme volt, azon rendeltetéssel bírván, hogy a nagy elsáncolt tábor-telepet északról védelmezze és annak a mostani diósgyőri völgy felől biztonságot nyújtson.

A két lehetőség: az avar és magyar eredet közt kérdőjelként áll a Névtelen Jegyző adata. Egyéb tájékozások hiányában minden esetre ez van hivatva arra, hogy Diósgyőr régiségi kérdését eldöntse.

... és tábort ütének a *Hejő* folyó mellett a *Tiszáig* és *Emödig*. Hol is a vezér Böngérnek, Bors atyjának nagy földet adott a *Tapoleza* vizétől *Sajó vizéig*, melyet most *Miskolc*znak hívnak, és adott neki egy várat, melyet «Győr»-nek neveznek, s azon várat fia Bors a maga várával, melyet Borsodnak hívnak, egy vármegyévé tette, — mondja a magyarok tetteinek ismeretlen írója a 31-ik fejezetben.

¹ Dr. Ipolyi Arnold: Magyar Műemlékek (Archaeol. Közl. I. köt.) 26. és 53. l.

² Lévy József: Sajószentpéter és helynevei (Uj m. Múzeum 1855. évf. 95. l.)

³ Nyilas Alajos barátom szerint: Cserépfalu határában déltől észak felé az úgynevezett mészsoldali szőlők alatt s innen északkeleti irányban a *kis* és *nagy Galga* hegy közt, ezeken túl ismét észak felé hajolva, változó mélységű árok vonul keresztül, melynek partja néhol 2 öl magasságra emelkedik (Archaeol. Értesítő 1872. évf. 78. l.)

⁴ L. Jász-kúnok története. Irta Gyárfás István, II. köt. 565. l.

⁵ Eddig csak az Ároktőnél kezdődő Csörsz-árokról szólt a rege és tudósaink előtt sem volt ismeretes azon másik, mely valami 18 kilométernyi távolságra fölötté, Oszlárnál hasonlóképen a Tiszánál veszi kezdetét és Oszlár déli részétől Nemes-Biken keresztül a paraszt-bikki pusztának tart és onnét Igriczi alatt a geleji Csincseig nyugati irányban halad, onnét meg északi irányt vesz Vatta és Emöd közt haladva. A Sajón valószínűleg Sajó-Keresztúrnál megy keresztül, mert itt ismét nyoma van. Tovább nyomozni nem volt még alkalmam.

Világosan kiérthető innét, hogy Győr a honfoglalás előtti váraink *egyike*, amennyiben őseink bejövetelekor már megvolt és adományozás tárgyát képezte.

És ezen állítások igazságában alig lehet okunk kételkedni; mert hogy itt egy följegyzett vagy krónikásunk korában még élő szóban föntartott hagyomány hűséges megörökítésével van dolgunk, a részletek bizonyítják. A hely fekvésére nézve írónk tájékozottsága teljes s a fölhozott birtokviszonyi körülményt számos későbbi okmány is igazolja.

Midőn vármegyéről beszél,¹ beleesik ugyan itt is fő hibájába, mely szerint a leírt honfoglalás korát nem tudja eléggé megkülönböztetni a maga korának viszonyaitól,² hogy azonban Győrré nézve is tévedt volna és az a magyarok bejövetelénél századokkal fiatalabb lenne, — azt az ő hitelességének rovására sem lehet megengednünk, miután a névben kifejezett erősítési mód már akkor túl volt szárnyalva. Várunk, még a Névtelen Jegyző krónikáját elvetve is, közel ezer éves régiség. Ha pedig az ő hagyományát hitelesnek vesszük, csak ugyan a Csörsz-árok nevű védművek megalkotóiban találjuk föl valószínű építőit.

És pedig, ha nem egyidejű a Csörsz-árokkal, mint annak egyik oldalvéde, akkor azon hanyatlási korszakba tehető emeltetése, midőn a várkunok Nagy Károly serege által megostromoltatván és meggyöngyítettén Tisza melletti rhingeikben, felebb vonultak a könnyebb ellenállású hegy-ségekbe.

Hogy — ezen valószínűbb véleményt tovább elemezve — Árpád korában voltak-e még avarok, kiktől Bors esetleg a várat nevével együtt átvevé? . . . amely hihetőnek látszik a mondottak következtében, oly kevéssé lehet alapos tárgya a vitatásnak.

Mikép nézhetett ki akkor, elképzelhetjük, ha a hunni-várak szerkezetét és a hely fekvését ismerjük.

Míg ugyanis maga a *tojásdad alakú vár-domb* nem sok látnivalót nyújthatott faházikóival, vagy sátraival: addig sokkal érdekesebbnek kell vennünk megerősítését, mely (a délkeleti fekvésű tatár-árok után ítélve) egy vagy többszörös gyűrűzetben nemcsak a völgy legnagyobb részét átölelhette, de a szomszéd hegy-gerinczen is végig nyúlt, tetőzve és megerősítve palánkokkal, fátörzs- és rőzséből álló sövényzettel.

A vár időszerű átalakulására nézve pedig a következő fejlődés látszik az archaeologia utmutatása szerint természetesnek.

A vár lassankint veszíté gyűrű-öveiben külső kiterjedését; de annál többet nyert *intensive*, azaz belterjben. A sátrakat házak, a belső palánkzatokat falak és fatoronyházak szoríthaták ki talán az első Borsok alatt, illetőleg a 10—11-ik században.³

Tekintélyes régészeink állítják, hogy az általános és nagyobb mérvű *kőépítéset* nálunk nem régibb az 1173—1196. évek közt uralkodott III. Béla koránál.⁴ Ezen műtörténeti szabály, melyet az ujabban összegyűjtött gyér kivételek inkább megerősíteni, mint megdönteni hivatják (v. ö. Arch. Ert. 1877. évf. 69. l.), — ismét érdekes másik változást

¹ . . . et dedit ei *castrum*, quod dicitur *Geuru*, et *illud castrum* filius suus (cum) *castro*, quod dicitur *Borsoud*, unum fecit *comitatum*.

² Pauler Gyula, a magyar Comte: A magyarok megtelepedéséről (Századok 1877. évf. 380. l.) Szabó Károly Névtelen jegyzője: XVIII. fej.

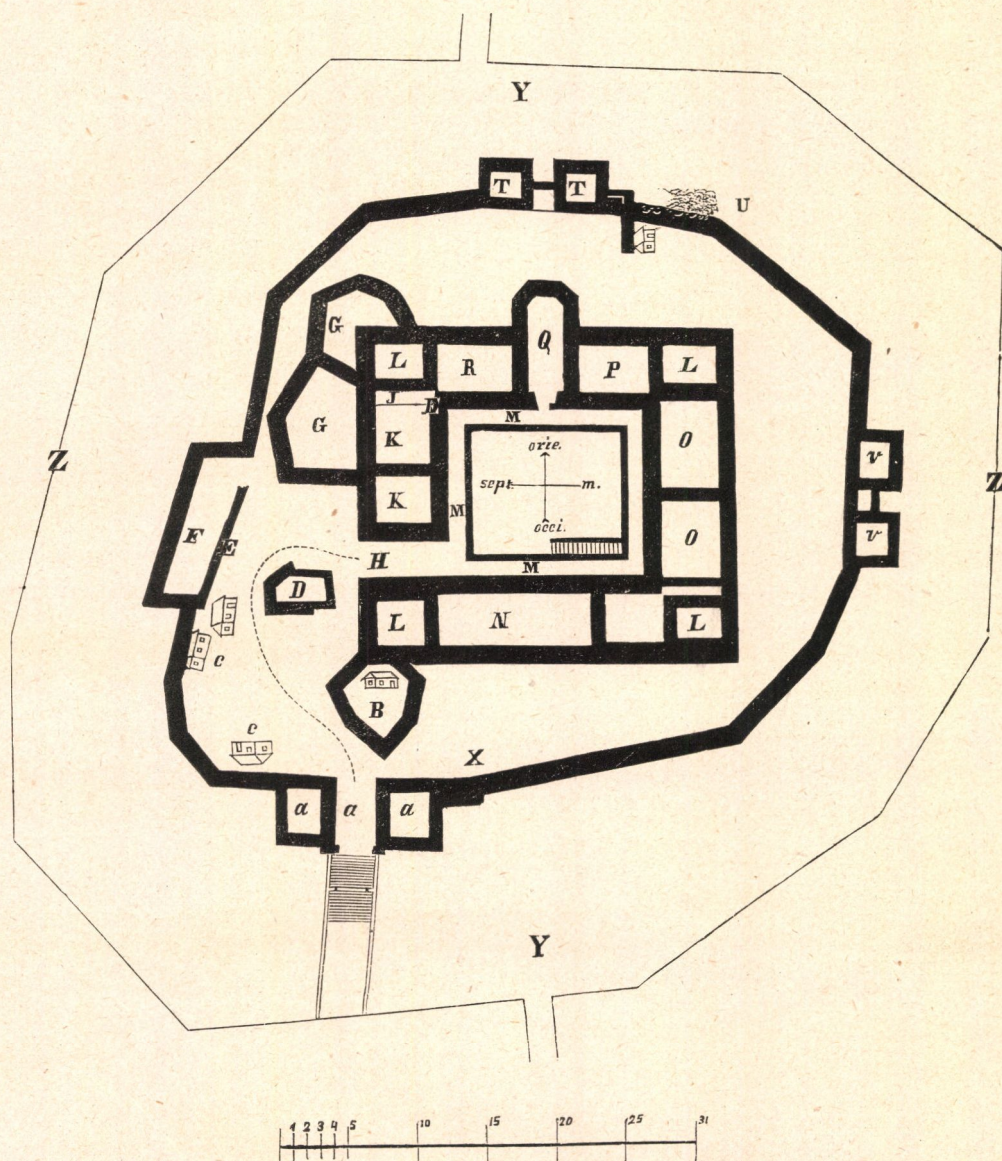
³ «A IX-ik századi igen gyöngye erődökben alig állott a laktornyon kívül pár gunyhó vagy földből rakott épület» — úgymond Henszlmann (Arch. Közl. VI. köt. 129. l.).

⁴ Ugyanott: . . . kötve kell hinnünk, ha szó fordul elő a tatárjárás előtti nemesek várairól.

és haladást föltételez várunkra nézve. De hogy mikor és ki által eszközöltetett ezen irányban a föltételezett átalakítás, — évszámmal és névben kimutatni lehetetlen.

Minden valószínűséggel a keresztes hadjáratok ezen korára tehető valamint általán váraink szilárdabb állapotba juttatása: úgy a diósgyőrié is, midőn a várépítésre nézve sok újítás hozatott át keletről és honosult meg Európában.

Ekkor, a Bors nemzetség legnagyobb virágzása korában eshetett meg véglegesen a lassú, talán százados átalakítás, mely szerint a belső sáncz tornyos őrfalakat nyert, az

összefüggés nélküli részek szerves egészsze alakulának, az óriási fa-építmények helyét a szilárdabb és ellenállásra képesebb kő-alkotások foglalván el *nagyobb mérvben*.

A várat, a mint az alaprajzunkban áll, hajlandó vagyok, noha csak lényegében, ezen korból származtatni. Mert míg technikája egészen az elő-középkor szellemében van keresztülvéve, könnyen elvonhatók majdnem a részletek is, melyeket a kényelem és ízlés későbbben létesítettek bővítés és átídomítás alakjában, az előbbire különben mennél kevesebb levén az alkalom a tér szűke miatt.

Nézetemhöz képest várunkat ezen alakításában már *négyszögűnek* képzelem, odaértvén a hozzáragasztott sark-tornyokat, vagy talán csak az épületből kiszökő *fa*-, avagy *kősark erkélyeket*, minőket a zólyomi vár homlokzatának két végén látunk.

Ugy *a vár négy szögletére*, mint annak *sark-erősítésére* vonatkozó föltevéssem azon helyi körülményben találja okadatolását, hogy ezen vár *egyik oldalán sem mentesített fekvésű*; mivel a meglepetés kikerülése és a védelem könnyítése csakis így vala elérhető. Hogy azonban ezzel sem a terjedelmet, sem a mellékrészek arányát és minőségét nem akarhatom jelezni és meghatározni, — magától értetik.

Várunkat ily állapotban találhatta már a *tatárjárás*. Hogy ennek áldozatul esett, azért sem tarthatjuk kétségesnek, mert a végzetes *mohi sík* tőle csupán néhány órányira van. Azonban nem tudhatom, hogy honnét veszik íróink azon állítást, hogy Diós-Győrt a tatárok huzamosabban pusztították.¹

Átalános azon föltevés is, mintha *a nemzeti vész helyéről menekülő Béla Diósgyőrön keresztül* futott volna.² Tévedés. A Mohi síkságról és még inkább annak *azon pontjáról, hol* — tanulmányaim szerint — *a király kevés kíséretével keresztülvágta magát*, nem a diósgyőri völgy a legközelebbi irányú ösvény a menedéket ígérő Bükbe.

Nem régiben IV. Bélának egy eredeti oklevelében olvastam (1245-ről), hogy: Sándor comes a tatárok átkos betörése alkalmával a szerencse változékonyságainak közepette is magát a király parancsszavához tartván, *Beyl Monostor* mellett az istentelen tatároktól súlyos sebet kapott *a király védelmében*, melyért Palkonya helységgel (Borsod) jutalmaztatik.³ Már pedig a *béli* (később apátfalvi) monostor, hol a menekülő fejedelmet üldözői elérték, Diósgyőr felől csak veszedelmes kerülő utakon érhető el.

Tatárjárás után a győri vár annál hamarább helyrehozott, mennél lázasabb mohósággal kezdettek a várak építtetni, mint hasonló betörés esetén az egyedüli védek, és mennél kevésbbé vehetők szószerint a tatárok által épületeinknek *földig való elpusztítását* hangoztató adataink.

Fejér okmánytára szerint⁴ 1248—61 közt várunk már nemcsak helyreállítva, de egyszersmind majd *«nagy, majd királyi vár»*-ként szerepel. Ezen kifejezések nem akarva is a vár újabb erősítési vizsgálatára, és birtokosainak nyomozására utalják vizsgáló figyelmünket.

A mi várunk urait illeti, ezek eredetileg, mint láttuk, Bors és vezéri ivadéakai voltak. Később, talán jogszerű birtokosainak magvaszakadtával, 1243 körül jutott a koronára.⁵

1271 körül az *Ákos nemzetség* kezén.⁶

¹ Balássy Ferencz: Regestrum Decimarum Papalium Dioec. Agriensis pag. 33. — Észrevehetőleg a «tatár-árok», melyet ámbár a hagyomány után, de hibásan, táborhelyőknek vesznek, képezi ezen állítás alapját.

² Ráth Károly (A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei 24. l.): Béla király Sajó mellett a Muhi pusztán a tatárokkal megütközik, de megveretvén, a *diósgyőri völgyön* keresztül Znió várába szalad.

³ Kiadatlan, másolata gyűjteményemben.

⁴ (Cod. dipl. IV. 2. füz. 22. l. és IV. köt. 3. füz. 35. l.) 1248. . . . et separat a terra *Noggeur* vocata, *castri nostri* de Borsod. 1261: . . . a terra *Noguar* (Nagyvár) *castri nostri* de Borsod.

⁵ 1243-ban Fejér cod. dipl. IV. 1. 289. l.

⁶ Wenzel: Diósgyőr egykori történelmi jelentősége (Akad. kiadv. 1872.) 7. lap.

Erne bán a várat birtokmellékleteivel 1262—70 közt nyerhette Bélától, talán épen a közte és fia közti viszályokban tanúsított hűséges szolgálatokért. Mennél gyakrabban említi és bőkezűbben jutalmazza István király a neki tett önfeláldozó szolgálatokat (cum ad Iluszeg cum Henrico Palatino conflictum habuissimus), annál nagyobbak lehettek az atyja mellett kifejtett sikeres erőfeszítések. És a hatalmas főúr, ki éveken át nyugtalankodott az egri püspökség cserépvári birtoka miatt, talán épen Borsod ezen első rangú várának adományozása által tartatott meg az öreg király hűségében.¹

Fia *István* még magasabbra emelte a család fényét és tekintélyét, levén országbíró és hat ízben nádor. István 1315-ön túl nem ad magáról életjelt. Mint nádor-utódának szerepléséből kivehető, ezen év nyarán halt meg.

És vele el lőn temetve nemzetségének dicsősége és hatalma. Fiai ugyanis, kik közül Jánost, Jakabot és Miklóst ismerjük a hazafias párthoz szegődtek, melynek élén trencsényi Csák Máté állott, s mely párt erőben mérközvé a királpártiakkal, biztos volt a kívánandó diadalra nézve.

Azonban Csák Máté leveretett és vele az ország századokon át virágzott nagy csalá dai semmisültek meg és lettek névtelenekké. A többi között az Ákos nemzetség is.

Hogy legyen miből megjutalmazni a *fő királpártiakat*, kik a sokáig kétes csatában a mérges kigyóknál gonoszabb lázadókat (tortuosis serpentibus nequiores infideles) elnyomták és Robert K. részére a koronát megmentették, birtokaiktól kiforgatták. Ily indokból és *körülmények közt látta birtokosát változni diósgyőri várunk*.

1319. szept. 30-ikán adatta ki Károly kir. Dósa erdélyi vajda részére felség-pecsét alatt az adomány levelet, melyben Diósgyőr Castrum Nouumnak neveztetik, álladékaúl pedig a következő jobbra ma is fönnlevő helyek említetnek; Kis-Győr, Emőd, String (most Hejőkeresztur) Tullus, Mohy, Csécs, Örös, Szederkény, Odolman (a tiszai részen Szederkény szomszédságában) Lövő (Sajó Lövő Szöged táján) Kisfalú és Szalonta.²

Hogy miért neveztetik várunk *újvár*-nak, alább lesz alkalmunk kimutatni.

Egyébként Róbert K. korában semmi feltűnőbb életjelt nem ad magáról. Azonban megjegyzendő marad, hogy ekkor veszi föl a *Diós* előnevet.

Diósgyőr korábban ugyanis — mint láttuk — fölváltva majd *nagy Győrnek*, majd *nagy várnak* neveztetett. Ezen nevezetre azonban nincs okunk súlyt fektetni vagy annak nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Itt, akár a várról, akár a helységről van szó, egyszerű ellentéttel van dolgunk és nagy Győr a sokat föltételező jelzést azon körülménynek köszöni, melyben Kis-Győr a magáét, hogy egy területen, egymás közel szomszédságában fekszenek.

Különben azon korban, midőn a vitézség a személyes megmérkőzésre volt állapítva, mely távoli fegyverül csupán a nyilat használá, várunk elvontan és hasonlítás nélkül is nagy és még inkább erősnek vala mondható. És ennek kimutatását kísértjük meg a következő czikkben.

¹ A legujabb történeti nyomozások igazolják ezen föltevéseket. Az issaszegi csatában noha a nádor is jelen volt, ő a kapitány (vezér), a Bélapárti hadi nép a bán seregének, a csata, melyben el is fogatott, Erne bán csatájának neveztetik újabb felfedezésű okmányainkban. Különben e családra vonatkozó adataim, melyeket itt rövidség okáért mellőzök, egy külön tanulmányra is elegendő anyagot nyújtanának.

² Dr. Fraknói V. A nádori és országbírói hivatal eredete és hatásköre. Pest, 1863. 160—1. ll.

³ A Zichy-okmánytár I. köt. 171—2. l.

II.

(Várunk távolabbi erősítései: vízárók, fölvonó hid, hidfő, védfal és őrtornyok.)

Középkori várainknál a távolabbi erősítéseket azon védművek képezték, melyek az ellenséget azoktól távoltarták és elfoglalásának legnagyobb akadályául szolgálnak, ilyenek: a vizek árok, fölvonó hid, hidfő védfal és őrtornyok.

Alig szükséges említenünk, mennyire fontosak az ellenség távoltartását célzó külső erősítések, melyek a mily mértékben gátolhaták a vár megközelítését, oly mértékben emelkedék annak ellenállási képessége.

Alaprajzunk ezen külső védművekre nézve a következőket tünteti föl.

YZ, YZ árok a vár körül, mely mély vallumot képezve, csaknem körre lapuló tíz szögben és egyenletes szélességben övedzé a várdombot. Ezen ároknak *eredeti mélysége* ma már a romhulladékok és beiszapolás következtében biztosan nem határozható meg. Nem szenvedhet azonban kétséget, hogy hajdanta legkevesebb 2—3 öl víz állott benne. Az árok 7—12 öl közt változik szélességben s mélysége sem lehetett kisebb e szélesség negyedénél. Innét míg most csak keskeny medre van a körül folyó szent György forrásnak: addig hajdan egész szélességében betöltötte a ZY, ZY árkot, sőt mélységéhez képest meglábolhatatlan körtavat, illetőleg *álló vizet* képezett, melyből a várhegy *szigetként* emelkedett ki.

Eredetileg talán a nem messze folyó *Szinva* patak is itt folyt le. A víz a nyugati Y-nál jövén az árokba, az ellenkező oldalon bírt lefolyással. A lefolyás torkolatától pedig nem messze tavat képez. Itt lehettek nyilván nemcsak a hagyomány által emlegetett *királyi halastarak*, de a *várkert* is és a melléképületek, mikre nézve ma már alig tájékoz valami.

A víz-árkon kívül eső szabad tért a várral *hid* kötötte össze. Ezen hid pedig nem tömör és mozdíthatlan volt várunk virágzása korában, hanem gépezetes, úgynevezett *fölvonó*.

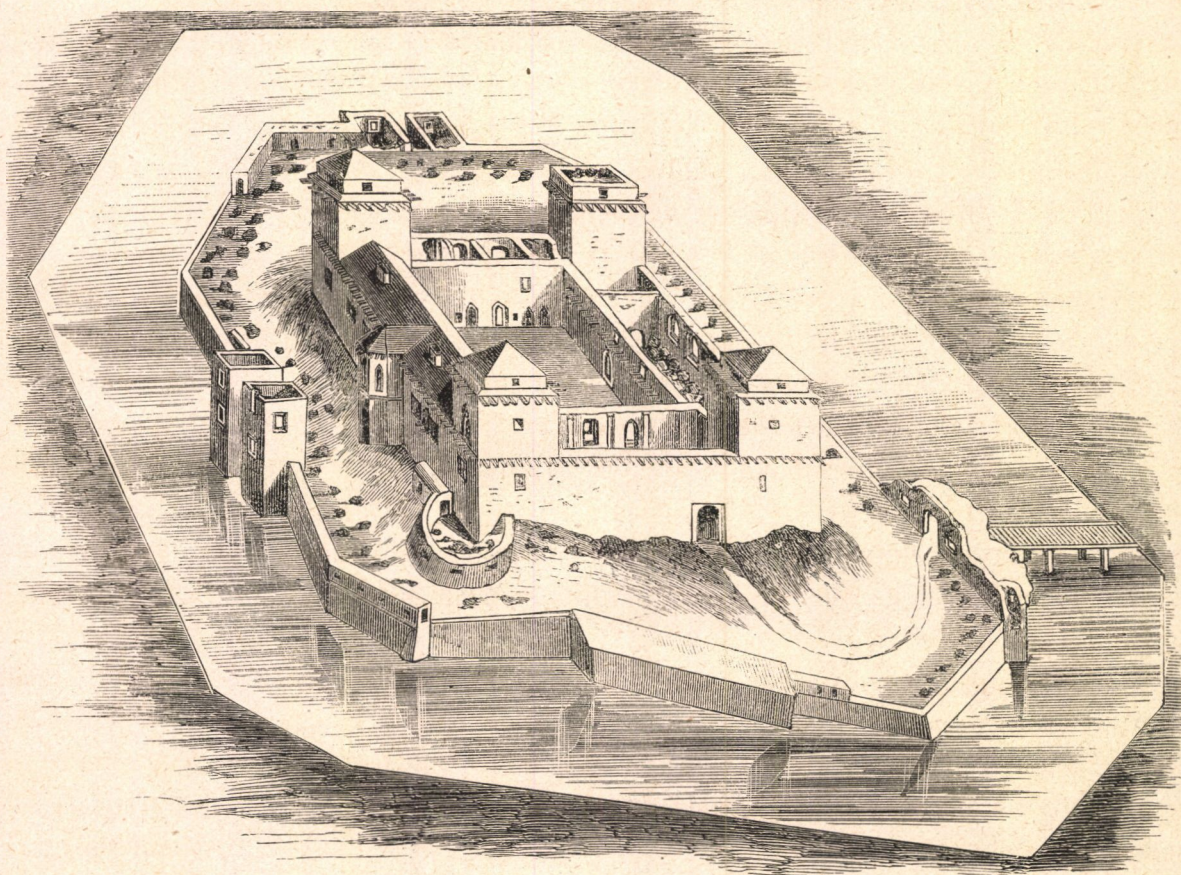
Alaprajzunk fölismerhetőleg ezen sajátosságában tünteti elénk. Egyébként kérdéses marad, *fölvonó hid* volt-e csakugyan avagy *billenő*? Fölvonó hid volt például a *zolyomi*, mely a kapu fölötti két nyíláson bocsátá ki a hid külső végére erősített tartó-lánczot, melyeknél fogva emeltetett föl, vagy bocsátatott le a hidtábla, mely ajtóként borult a nyílásra és a bemenetelt akadályozá. Billenő hid volt például a *vajdahunyadi*,¹ mely mechanikus szerkezeténél fogva könnyebben kezelhető vala, sőt egy gyermek is fölvonhatta. Az utolsó valószínűbb, részint mivel a hidfők tövében kapu is volt, részint mivel rajzunkon az első negyed végén a tengely nyomait vesszük észre.

A fölbillenő hidon végig haladva, az *A betűs sikátorba* (kapu-sikátor) jutunk. A bejárást a köz- vagy kapúsikátor jobb és baloldalán levő *A* és *A* védtornyok őtalmazzák. Ezen tornyok kétemeletesek voltak. Minden valószínűséggel ezen kapuköz eredetileg a könnyebb védelmezés tekintetéből bolthajtás nélküli vala. És ezen esetben a kapuköz védelme kétszeres erővel vala eszközölhető betörés esetében, a mennyiben a kaputornyok összenéző oldalainak erkélyei, ablakai, a belső kapu és a kapusikátort részben uraló *B betűs védtorony*

¹ A vajda-hunyadi vár 1452., 1681. és 1866-ban dr. Arányi Lajostól 41. lap.

(propugnaculum) egy gyöngébb haderő megfutamítására és ártalmatlanná tételére elégségesek valának.

Máskülönben kapusikátorunk meglehetősen gyöngé és erőtlennek mutatkozik, részint mivel falainak nagyobb vastagsága hiányzik, és hiányzanak a falerősítő támak, részint mivel magára van hagyatva és a már említett *B* elővéden kívül más mellékerősítése nincsen. Azért *C* betű helyén (hol a XVII-ik században «rosz házacska» áll) méltán kell föltételeznünk egy, a baloldali *A* toronyra támaszkodó védművet, mely az ellenséget vissza-, vagy *X* felé szorítja. *X* felé vezethetett eredetileg a felső kapuhoz vezető út is, eltérőleg az alaprajzon ábrázolt újabbkori úttól. Ha a mondott *C*-nél ily védmű volt, az később mint utbau álló lehetett megsemmisítve. Ezt a *B* védtorony maga annyiban igazolja, amennyiben a bejárás baloldali részét egészen fedezetlen hagyja.

A tizenhetedik században már roskadozó állapotban voltak kaputornyaink.

Távlati rajzunk szerint az utolsó időben teljesen el volt pusztulva. Ugyancsak ezen vázlat szerint a kapunyílás fölött nyolcz *gyámkő* (Tragstein, console) látható. Ezek határozottan járdát föltételeznek. Csak az oldal- és talapdeszkázatot kell oda képzelni és előttünk áll a kapuvédelem egyik hatalmas eszköze, honnét a bejárást megközelített ellenség a talapzat nyílásain át nyíllal, kövel vagy ízzó folyadékkal fogadtathatott. A járdára egy, a többinél nagyobb nyílású ablak szolgálhatott kijáróul. A felső emeleten szintén mutatkoznak járdát föltételező gyámkövek. Ezen emeleti járdák a tornyokat minden oldalról környezték. Hogy várunk védelmi technikája járda-rendszerben volt kombinálva, később lesz módunk bővebben kimutatni.

Ezen kaputornyok tövéből kiindulva, a várdomb széléhez kapaszkodó erős bástya-falakat látunk végig huzódni, helyenkint *örtornyokkal* megerősítve. Az alaprajzon látható szögletek a lejtős fönsík kinyulványainak következményei.

Ezen futó falak a XVII-ik században *U*-nál voltak legrosszabb karban, azonban ma már csak meredekebb oldalain vannak még bolygatatlan állapotban. Nagy négyszögű köveivel ezen kevesbé megrongált részek még most is impozans kinézésűek.

A madár-távlati fölvétel szerint (l. a délkeleti oldalát) várbástyánk nem csupán kiemelkedik védelmi magasságban a fönsík fölött, de egyszersmind fedett védő állásokat, *futó, véd folyosókat* alkot. Eredetileg tömör fal keríté az egész *belvart* vagy *váru dvart*, és e falak, amennyiben köröskörül védelmi folyosóvá és fedett helyekké nem alakultak, *rovátkás tetejűek* (murus crenelatus, gezinnte Mauer) voltak a nyilak korában és a keskeny hosszúkás lőréseket nem nélkülözék.

Lehetlen észre nem vennünk az arányos felosztású *örtornyokra* nézve, hogy azok a bástyázat azon pontjait védik, melyek a vár erősebb részei által nem fedeztetnek. Ezen, jobbra iker-bástyatornyok hivatása volt tehát a 14. oldalkiszökésű bástyázat összetartása mellett a gyöngébb részek védelme.

AA kapu — s egyszersmind bástyatornyokról már volt szó.

A déli oldalon *VV*-t látjuk. A közöttük levő erős támfallal együtt még most is fönlévén részben, alakja és nagyságára a természetben is tájékozást nyújt.

Keleten *TT* tornyokat találjuk. A XVII-ik század közepén németek lakták, de már ekkor pusztulásnak indult állapotban volt. Belül az emeletre vezető lépcsőház nyomai még meg voltak és az ágyúrések homlokozatán és oldalt.

Az északi összhangzatos kettős torony helyén egy ferde négyszög alakú *F* betűs üreg vagy *alagosztály* terül el. A távlati rajzból kivehető, hogy inkább tárházzá szánt föld alatti üreg, mint lakhely volt. Erösségnek még kevésbbé lehet tartanunk a hegyoldalhoz apuló védtelensége miatt. Legvalószínűbb, mit egyetlen baloldali ablaktörése is mutat, hogy *tárház vagy börtön-helyiség* volt.

Sajnálom, hogy hely szűke miatt a védelmi folyosóról nem szólhatok. E részben utalom az olvasót a távlati rajzon látható kiszökő gerendákra a déli iker-tornyok nyugati oldalán.

A vár fölterén vagy udvarán föltünő részek már a belerődítést képezik.

III.

(A vár belső védpontjai. A felső kapuhoz vezető út akadályai. A bejárás védei. Alagút.)

Szemlénk a hidkapunál kezdődő és ugyanoda visszatérő bástyáknál szakadt meg. Az út innét északkeleti irányban vezet a romokhoz és vezetett 1662-ben is, tudniillik alaprajzunk korában a *H* betűvel jelölt felső kapuhoz. De ez alig volt így mindig és bizonyosan nem azon korban, midőn királyi lakóhelyet még nem képezett, amikor, noha virágzása legfényesebb korszakában, védelem-képesség tekintetében sokat hanyatlott. Ezen útirányra vonatkozó nézetem a mily fontos kérdés, annyira érdemes legalább némi indokolásra.

A lovagi középkor várainak egyik lényeges sajátosságát tevé, hogy a kapuhoz vezető ösvénye tekervényes vala, úgy hogy a békés szándékú jövevénynek is többszörös kerüléssel lehetett csak a bemenetelhez eljutnia. A hegyi várakhoz ez által könnyítve volt a följutás, de egyszersmind a meglepetés eshetősége is előrelátólag akadályozva. A hol pedig a tér szűke nem engedett meg ily kivételt, ott a vár külső udvarán vezetett végig az út, hogy a várbelieknek a behatolt ellenséget a körülvezetés alkalmával az erősebb védművek alatt elgyöngíteni lehessen. A véleményezett út-irány nélkül nagyon is erőtlen lett volna várunk, és épen nem érdemlé meg, hogy a nagy (erős) vár czímén kiemeltessék.

A mostani út egyidejű lehet azon átalakítással, melyen, a vár elveszítvén eredeti rendeltetését, keresztülment akkor, midőn *Regia Domus*: királyi lakóház lett. És e föltevés nem áll magában, hasonló törtévnén Henszlmann szerint a zólyomi várral, mely várunkkal élte virágzó korát és szintén királyi lak volt.

És eszerint az *A kapúszikátorból* vezető mostani utat *B* melléktorony, az alsó *C*-nél véleményezett elővéd, vagy ennek hiányában árok és fal zárta el, és így az ellenségnek *X* felé kellett huzódnia.

Ezen *C* és *X* táján föltételezett bejárési védeket, alakra talán *B* propugnaculumhoz hasonlókat részint a középkor eljárása sejteti, mely a kapuk körül mindent megtőn annak mennél erősebbé tételére, részint az ott meglevő kisebb házak, melyeket méltán azok maradványának lehet tartanunk.

Hogy a várudvarra behatolt ellenségre mily ellenállás várt, pontról pontra föl nem tüntethetem, miután a vár egyéb fölvételei szükségesek, melyek kiadása azonban most nem vala lehetséges. Különben a szakértőkre nézve ez fölösleges is. Lehetetlen azonban, hogy azért a vár nebény erődítési pontjára rá ne mutassak. Ilyenek a tornyok.

A várnak amint főekességét tevék a *sarktornyok*: úgy egyszersmind főerősségét is. A falaknak vastagsága másfél ölnél sehol sem kevesebb. Azonban hibás az állítás, mit itt-ott olvashatunk, hogy nagy négyszögű kövekből volt rakva az egész vár, következőleg a tornyok is. A falaknak ugyanis csupán jókora vastagságú hüvelye volt négyszögű faragott kövekből alkotva, közbeeső része pedig a *tömési rendszer* szerint mészből, homok- és apró kavicsból álló törmelékkal olykép betöltve, hogy a faragott kövekből rakott burok üregébe oltatlan mész tétetett sziklatörmelékekkel, melyre aztán víz öntetvén, az egész egybeforrasztatott. És ezen eljárás legkevesebbé sem kőhiány vagy költségkimélés tekintetéből történt így, sőt csakis a nagyobb szilárdság elérése czéljából. Ez pedig eléretett, mert az említett töltelék oly szilárdságot, majdnem kőkeménységet tüntet föl, hogy alig morzsolható szét és ekként a diósgyőri várról is áll, mint dr. Henszlmann az ó-zólyomiról megjegyvez, hogy *a falak ragasza majdnem oly kemény*, mit az általok összetartott kő maga. A falakba, annak nagyobb összetartási és ellenállási erőt kölcsönzendők, a mai vaskötések helyett gerendákat raktak. E gerendák fölismerhetőleg *jávorfából* vannak és míg kevesebb erővel nehezedtek az épületre, mint a most használatos vas erősítő foglalk, addig helyes választékkal alkalmaztattak, tartósabbak levén a vasnál.

Mily magasak voltak eredetileg a tornyok, határozottan megmondani bajos, miután erre nézve sem rajzaim, sem a rohamos pusztulásnak indúlt romok nem tájékoznak. Annyi kivehető, hogy az alsó járda körülbelül hat és fél öl magasan fekszik, a tornyokon levő második járdasor pedig ennek kétszeres magasságára tehető legkisebb számítással. Ezen

felül aligha volt részlet, mely erődítési tényezőt képviselt volna az apró tornyokon és lőrésen kívül.

Az ostrommentes magasságot régészeink 35'-nyira teszik, vagyis ezen pontig az ostromlábtók könnyen kezelhetők, míg nagyobb magasságnál a lábtó már külön gépezetet kíván.¹ Azonban halmon fekvő és könnyen meg nem közelíthető várunknál a 4° 3' magasság, melynél ablak alantabb nem volt törve, már vészmentesnek tekinthető. Az ablakok száma s nagyságában, de elhelyezésében sincsen szabályszerűség, mi mindenesetre régiségét s csupán a védelmi szempontok szemelött tartását jelzi. Az alsó ablakok általán a legnagyobbak és természetesen a legkevésbé régiek. A felső ablakok sem nagyok, a mennyiben régi alakjaik megtartták, de ezekre nézve inkább egymás melletti és fölötti csoportosításuk marad az inkább figyelmetkeltő körülmény.

A sarktoronyok után védelmi tekintetben még a kettős *G.* betűs propugnaculum vagy védtorony jöhet figyelembe az észak-keleti sarktorony közelében. Ennek szintén csak az út körülvezetése esetében van értelme, szűk közével és kettős irányú kiterjedésével arra szolgálván, hogy az idáig ért ellenségnek utolsó és lényeges akadályt gördítsen útjába és a kaputól elzárja.

Az ellenség áttörve magát *G* kettős propugnaculum szűk sikátorán, *H* felső kapu, az utolsó akadály előtt állott.

Ezen felső kapú megerősítése és védelmére nézve alig lehet magunkat kellően tájékoznunk, miután távlati rajzom egészen újabbkori állapotában állítja élénk. Különben a mint a symetria nem kis sérelmével ezen kapu az észak-nyugati torony szomszédságában feküdt: úgy mególtalmazásában is erre nehezedett a legnagyobb teher. Innét magyarázható aztán, hogy ezen toronynak szerkezete is egészen elütő a másik hárométól. A többi tornyok inkább lakokat képeznek, ez egészen védelmi szerkezetű. Míg a többi tornyoknál a földszín az emelettől részint el van zárva, részint csak szögletbeli keskeny lépcsőzet által közlekedik, addig ez egészen lépcsőház. Szóval tornyunk kizárólag a gyors segélyvitel és könnyített védelem eszköze. S csak ily szerkezet mellett népesülhetett meg az védekezőkkel mindjárt a veszély első pillanatában, csak így tehettek a viasszaszorított várbeliek a kapu fölötti fedett járdákról utolsó kísérletet!

Az érintett *L* sarktorony előtt, de némileg a bejárást is fedezve *D* kisebbszerű épület áll a XVII-ik században. Hogy ez is nem egy terjedelmesebb, a kapu oltalmára hivatott védműnek maradványa-e? ma már teljesen el nem dönthető.

H felső kapu a várat az ellenség kezére játszotta, a védőkre a megadás és futás közt maradván csak választás. Mellékesen ez utóbbinak módját is érinthetem.

A középkori várak végmenedék-helyei a *donjonok* valának, vagyis azon legerősebb részek, melyek mint *várak a várban* noha annak kiegészítő részét képezték, mégis attól némileg függetlenek voltak s így a vár bevétele esetében is, legalább egy időre menedéket nyújtottak.

Sok várunkról bizonyult már be, hogy ily donjonnal birtak, de több honi várunknál a legtapasztaltabb régészeti szem sem fog effélét fölfedezhetni. És ide tartozik Diósgyőr. Azonban e helyett itt és más donjonnal nem bíró váraknál is találunk alagutakat, melyeken

¹ Dr. Henszlmann Imre: Zólyom vára leírásában.

át a vár eleséget vonhatott magához, és az ostromlottak végső esetben biztos, távoli helyre juthattak ki.

Ezen alagút diósgyőri és egri hagyományok szerint Egerig vitt. Azonban itt az a különös, hogy nem a vár belső részéből indult ki, hanem *VV* bástyatornyok irányában a vízárkon túl levő hegygerinczből. Innét vagy azt kell állítanunk, hogy alakításakor a várnak a vízárkon kívül egy másik erősségi pontja volt, melyet a hegygerincz az azt elfedő erdővel képezett, vagy azt, hogy ezen alagút 1596 után, mikor Eger török kézre jutott, tétetett a váron kívülé.

IV.

(A várak kettős szerepe. Diós-Győr történelmének hármaskorszaka. Várunk hatása és személyesítői.)

Minden várnak története kettős. Ugyanis szereplésének minősége szerint kisebb-nagyobb mértékben mindegyiknek hatása van a nemzet történelmére. Ezen közvetlen hatás azonban ma már csak néhánynál mutatható ki és körvonalozható. De továbbá minden vár hatásának fénykorában irányadólag foly be nagyobb vagy kisebb kiterjedésű vidékre és annak önálló történeti központját képezi. És ezen befolyás nyomai még most is fölismerhetők várunkra nézve.

Itt volna helyén, hogy várunk történeti fontosságának tájékozó képét adjam a kiállott viszontagságok alapján. De az a lehetetlenségek közé tartozik. E részben fejező lapokat hagyunk utódainknak. Sokkal hálásabb anyagot nyújt, legalább részben, Diósgyőr történetének azon része, mely szűkebb körű eseményeit, jelesen pedig a vidékre gyakorlott hatását tárgyalja.

Különben Diós-Győrünk története, hasonlatosságban az emberi életkorral, három időszakra osztható. Az *első*t, melyben csak eredetéről mondható valami és birtokosaihoz kötött fejlődéséről, már érintettük. Ez várunk *ifjú-kora*. A *második korszak* az, melyben már nagy területének *történeti gyűpontja*, másrészt pedig a diófák árnyékába édesgetett béke szelíd nemtőjének varázshatására, mint *királyi lak* elég hosszú időn át virágzásnak örvend és a hasonló virágzás vidám derűjét veti a sorsához kötött vidék nagy területére is. A *harmadik korszakban* már ismét harci lobogó leng ormain. Azonban története ezen korszakban is inkább csak házi körű, és habár országos is szereplése, de irányadóként nem magaslik ki.

Várunk *házi történetében* a második korszakkal kezd kibontakozni az ismeretlenség homályából, midőn királyi kézre jut, midőn a *dédesi, szilvás-várad*i, Szuhogy melletti *Éles-kő* várak hozzácsatoltatnak; midőn várnagyaival a «*jus gladii*»-t gyakoroltatván, az élet- és vagyonbiztonság jogterületén oly lábon áll, mint kevés részében az országnak. Ezen időben várunk egy középkori lovag szerepét játszva, fegyveres kézzel védi a jogot és igazságot elnyomója ellen. És ezen eljárásában a *várnagyok* személyesítői, kik, fájdalom olykor vissza is élnek a reájuk bizott karhatalommal.

A vár hatása és főtisztviselője közt létező szoros viszony-, illetőleg azonosságnál fogva a diósgyőri várnagyokat ismerni körülbelül annyi, mint a vár szűkebb körű szereplését, házi történetét áttekinteni. És ennél mi sem volna könnyebb, a forrásokon kívül saját gyűjteményemben számos adat állván rendelkezésemre. De a rövidség kedvéért lemondok, utalván a tudnivalókat dr. Wenzel Gusztáv *Diósgyőr fénykoráról* írt jeles akadémiai értekezésére, mint várunk multjára vonatkozó munkák legjobbjára.

V.

(Diósgyőr mint «végház» (1596—1687). XVII-ik századi állapota és rajza.)

A mohácsi vész utáni sanyarú idők Diósgyőrré nézve is új helyzetet teremtettek. A törökök birtok-szomszaga gyors terjeszkedésökkel arányosan növekedett és nem csupán napirinden voltak messze kiterjesztett rablóportyázásaik, hanem ebben vetekedett velök a tatár, német és lengyel is. 1854-ben a bábolna-valki határ eldöntésére megejtett tanúvallomásoknál a szegény tiszavidéki földmivesek az idő meghatározására ilyes kitételekkel élnek:

«Miskolcz rablása óta.»¹

«Tatárjárás óta.»²

«Dédes vivása óta.»³ E részben helyi tájékozásul csak azt kell fölemlítenünk, hogy már *Hatvanból* egész Eger szomszédságáig üzek rablókalandjaikat,⁴ és Miskolcznak emlékezetes megraboltatása 1550 előtt pár évvel a *budai basa* által történt.⁵ Borsodnak valóban évről évre több oka volt *propter metum Turcarum*: a töröktől való féltében székhelyéről elbúj-dokolni⁶ és az utmenti erdőket kivágnak.⁷

Ezen helyzetet a megyére és szomszédságára nézve egészen állandóvá tette Egernek, mely méltán tartatott felső Magyarország kulcsának, török kézbe jutása. Ily körülmények közt lett Diósgyőr Ónoddal és Szendrővel egyetemben *végvár*, vagy akkori kifejezéssel élve: *végház*. Ezen körülmény sem vala azonban már alkalmas a szebb multját gyászoló Diósgyőrbe életkedvet önteni és őt a hadak szolgálatában új dicsőség szerzésére ösztönözni. Miért is elvonultságából ritkán bontakozik ki és az életjel is, melyet magáról ad, inkább egy haldokló tengődése, kit orvosai kevéssé kegyeletesen ápolnak. Innét van, hogy Diósgyőr szereplése egészen másodrendű és a nemzet történelmét kiváló eseményekkel épen nem gazdagítja. Mint végház a maga krónikájába csak ilyes részleteket jegyeztethet föl:

1581. Geszti Ferencz diósgyőri várnagy támogatásának köszönhetik az egri hadnagyok a szolnoki basán Nádudvar mellett vívott győzelmet, hol a kétezernyi rabló had felében levágtatott és felében elfogatott.⁸

¹ Egri kápt. Magánlevéltári Jegyzők. II. köt. 406. l.

² Ideje és körülményei még nincsenek tudva.

³ 1567. évben a temesvári törökök által; körülményesen leírja Forgách.

⁴ A hatvani bég 1567. júl. havában két ízben is kirabolja az Eger melletti *Tárkányt*, és *Ostorosról* 9 embert fogva visz. Monum. Hung. Historica Scriptorum VI. köt. 90., 92. l.

⁵ Ferd. király levele Miskolcz-vár levéltárában, melyben *nehány évvel ezelőtt* (1550)) történtnek mondja Miskolcznak *Mehemed* budai pasa által történt elpusztultát. Kiadatlan.

⁶ 1579-ben *Mohy városában*, 1582-től ismét Miskolczon, 1590-ben Ónodon, 1592-ben ismét Miskolczon, 1597. után majd *Vámoson*, majd Aszalón tartatnak a gyűlések (Megyei jegyzőkönyvek).

⁷ 1593-ban a pünkösdi ünnepek előtti szerdán tartott közgyűlésen határozatba ment, hogy a *Mályi* és *Nyék* közötti „*Nyirő*“, a *Csaba Emőd* közti, a *vattai*, *ábrányi*, *tardi*, útmelléki tölgyesek a birtokos helységek által 15 nap alatt kivágassanak, nehogy azok továbbra is a keresztények vesztére törő pogányságnak *leshelyül* szolgálnak, úgymond az egykorú jegyzőkönyv.

⁸ Horváth M.: Magy. Történelme IV. k. 371. l.

1588. Rákóczy Zsigmond egri várnagy oldalánál küzdöttek a diósgyőri vitézek is, midőn Szikszónál okt. 8-án fényes győzelmet vívott ki a négyszerte nagyobb harácsoló seregen. A vitézek zsákmánynyal és török fejekkel tértek vissza Diósgyőrbe.¹

1598. táján a törökök a diósgyőri őrséget *Kömása* hegyen túl, az úgynevezett *kék mezőn* túl tönkre teszik. Földulja Diósgyőrt Teleky kassai várnagy is.²

Tizenhetedik századi adatai úgyszólván kivétel nélkül mind pusztulását siratják.

1602. Az országgyűlés Borsod és Torna megyék által rendeli kijavíttatni. (Ez évi 14. t. cz. 4. §.)

1604. Ez évben ismét meghagyatik Borsod és Tornának, hogy Diósgyőrhöz ingyen munkát adjon (8. t. cz. 5. §.)

Az 1608. 15. t. cz. 28. §-a hasonlóképp intézkedik.

A német őrség kihágásai miatt föllázadt közérzület követeli, hogy magyar vitézek helyeztessenek ide. 1618. évi 53-ik t.-cikk.

1630—35, 47-ik években hasonlóképen sürgettetik kijavítása, — haszontalanul.

1659-ik évi 20. t. cz. a diósgyőri *főkapitány* elleni kihágást 500 frttal rendeli megfenyítendőnek.³

1644. márcz. 11-én Kassa megadásának hírére *Ónod és Diósgyőr* is kitűzik a Rákóczy zászlaját.⁴ 1648-ban ismét a királypártiak kezére jut.

1665. A diósgyőri főkapitány jelenti: «minemű» *puszta és romlott* állapotban vagyon mind a vár, mind a város, és keservesen panaszkodik mind egy, mind más állapotokkal.⁵

1673. Májusban a bujdosókhoz pártolt diósgyőri őrség megfenyítésére 1500 ember érkezett Kassáról. Midőn az erősség egyik kapuja s a *felvonó híd* már a vívók kezeiben voltak, szabadon bocsátotta az őrség *Korláth kapitányt*, hét világi papot és egy jezsuitát, kiket már huzamosabb idő óta bilincsben tartott s kikhez most a véginségben segédért folyamrodott. A jezsuita kitűzte a fejr zászlót s a vár feladására ajánlkozott, ha a benlevők kegyelmet nyernek. A császárpártiak a főpártosok büntetésének föntartása mellett elfogadták a föltételt. Diósgyőr átadatott. 15 volt császári katona halált szenvedett, a többiek Tokajba küldettek. 170 pór szabadon bocsáttatott.⁶

Szóval Diósgyőrről szóló adataink e korból mind lehangolók. Kifejezését találjuk ennek a vár azonkori szemlélője *Melith Péternél*, ki rövid leírását a már idéztem szókkal vezeti be:

«Az mi az Diós Giör Állapotját illeti, mint kezdgiem irásom, azt sem tudom, nem lehetvén oly kemény magyar szív, ki annak zép épületinek pusztulására fordulásán megh ne izonodnék és zomorkodnék, mely Fejedelmi épületnek én földönkön mássát nemis láttam.»

És azután röviden elmondja, hogy az teljesen romlásnak indult ugyannyira, «hogy még csak házának zsindelyezése és szép kápolnájának is vakolási szakadoznak.» Külső nagy

¹ Századok 1871. évf. 104—130. ll.

² Fényes El. Magyarország Geographiai Szótára I. k. 263. l.

³ Hogy a többi ide vonatkozó törvényezikket mellőzzük!

⁴ Horv. M.: Magyarország Történelme. 1872-iki kiadás V. k. 446. l.

⁵ Századok 1872. évf. 697. l.

⁶ Szalay: Magyarország Története 5. k. 158. l.

bástyái romlanak és egymástól elválnak, úgy hogy külső falai, ha meg nem előzik, szép halas víz helyét töltik be.

Nem sokkal idősebb Melith leírásánál várunk alaprajza. Mint mellékletéből tudjuk, akkor 1662. körül a vár külállapota ilyen:

Az egész vár végkép el van hagyatva. Nincs egy szál zsindey sem rajta. Az egész várban mindenütt a pusztulás nyoma.

A (lsd. a rajzot!) a vár kapuja két kiváló toronynak közepette, melyek oly roskatag állapotban vannak, hogy fenmaradásuk nagyon kétséges. A kapu már is annyira engedett nyomásuknak, hogy alig lehet bezárni. A mennyiben az alap gyöngült meg és nem bír többé a tornyok súlyával, a tornyok két emelete leszedendő.

B. Ez egy jelentőséget veszített elővéd, propugnaculum.

C. Egy rossz karban levő házikó.

D. Konyha.

E. Rombadőlt falazat.

F. Rossz állapotban levő körfal, mely nem alapjáig levén megromolva, még kijavítható.

G. Két elővéd, melyben tényleg ágyúk vannak, de alig javítható állapotban. Ha *F* kiigazíttatnék, az ágyukat is itt lehetne elhelyezni.

H. Felső kapu.

I. Area interior = belső folyosó (NB. az *emeleten*, mint az eredeti rajzon jelezve van, és egy birtokomban levő emeleti rajzon feltüntetve. Az emelethez tartozik az alább előforduló *S* is).

K. Szerházak, hol élelem tartatik.

L. Négy *szertifölött magas* torony.

M. Fajárda (szintén az emeleten).

N. A két sark-torony közti nagy palota, és egészen a pinczéig romokban.

O. Két erős karban levő szertár, melyek átalakítva csinos lakások lennének.

P. A magyar kapitány lakása.

Q. Kápolna, fegyvertárrá alakítva.

R. A német kapitány laka.

S (az emeleten). Romladozó állapotban levő terem.

TT. Bástyatornyok, melyben német katonák laknak. Az egész elpusztulva, a mellette elvezető fal leomlott, azért egészen *U*-ig alapjában megújítandó.

VV. Kettős torony, melyekből alkalmas lakhelyet lehetne alakítani, de most pusztult sorban van.

X. A németek által lakott néhány házikó.

Y. A vár körüli vizárok. Z. A külső árok körülvezetése, helyenkint beomlott állapotban.

De mint látszik az egész *kijavítási tervzetnek* nem volt más haszna, minthogy most benne régi dicsőségünk egy követ a nemzetnek bemutatathatom. Akkor 4000 forinton még kijavítható lett volna, és ebben már Melith: könnyű állapotot látott. A köve — ugymond — a várban hever leomolva a bástyáról. A vár jobb részben mészkövön áll. A vár oldalából hányhatják a mészkövet.

Az erdőbe egy puskalövessel belőhetni. Fája lehet elég. Költsége kőmivesre, zsindelyre és zsindelyszegre kívántatik, egyébre nem.

* * *

Ennyit várunkról, mint győr- vagy ősmagyar gyűrűvárról, mint magán és későbbi országos erőd, illetőleg határszéli végházzal. Még az van hátra, hogy mint királyi várról és lakóhelyről adjunk fölvilágosítást.

Talán nyilik alkalom ezt megbeszélni és Diósgyőr albumának ezen fényképeivel is beszámolni.
